

TÖMÉNY PRÓZA — FORDÍTÁSBAN

Istvan Erkenj: *Jednominutne novele*. Narodna knjiga, Belgrád, 1985 (Vickó Árpád fordítása); Istvan Erkenj: *Jednominutne novele*. Magánkiadás, Zimony, 1983 (Potocki Klára és M. S. Volarević fordítása)

Örök érvényű kérdés, miként lehet egy író más nyelvű kulturális környezetben bemutatni, s mitől függ befogadása. Ez a kétely Örkény egypercesei kapcsán is felmerül, de mivel írásai többnyire egyetemes jellegűek, értésük, befogadásuk nem kérdéses. Az „egypercesség” ugyanis nála nem a jól ismert nemzeti toposzokra építés, hanem a lényegtelen mozzanatok elhagyásának eredménye.

Az utószót is író Thomka Beáta értő válogatása a felhasználta, 1977. évi magyar kiadást két új ciklussal, a bevezetőként közölt *Előzmények*-kel és a kötetet záró *Mini-mítoszokkal* egészítette ki. Így határozottabban rajzolódik ki az írónak az egyperces műfaj felfedezésétől a miniatúr remekművekig ívelő útja. A szerkesztő munkáját dicséri, hogy a magyar kiadás százötven egypercese közül választott nyolcvanhat és a hozzájuk csatolt tizenöt novella egységes szerbhorvát kötetté áll össze. A kihagyott írások zöme valóban csak magyarázattal lenne más közegben érthető. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a kötet összeállítója teljes egészében mellőzte a mindennapi magyar valósághoz és kultúrához kötődő írásokat, nem is tehette, mert általános jellegük ellenére az egypercesek hajszálgöyökereikkel kapcsolódnak az író körülvívő világhoz. A kötethez írt utószó méltón mutatja be Örkényt új olvasó előtt, a kötet érdeklődésre számot tartó, értékes kulturális vállalkozás.

Az eredeti és a fordítás összevetéséből kitűnik, hogy a százegy novella közül ötven a kisebb-nagyobb fordítói hibák ellenére is jól sikerült tolmácsolásban került az olvasók elé, a kötet másik fele viszont gyengébb fordításban. Egészen jók a *Budapest*, *Az élet értelme*, *A nagy menetelés*, *Az otthon*, *Játékszabályok*, *Egy kis jótétemény*, *A sótartó fele*, *A tudomány csarnokában*, *Az Állatvédő Egyesület közleménye*, *Életben maradni*, *Végso kérdés*, *Sokszor a legbonyolultabb dolgokban...*, *Nézzünk bizakodva a jövőbe!* című írások, melyekben hajlékony és természetesen gördülő szövegrészek hívják fel magukra a figyelmet. A fordító akkor is színesebbé teszi a szöveget, ha az eredeti nem jelent számára kihívást. Örkény a harácsolóra azt mondja: „Az lett a végzete...”, Vickó a „Došlo mu je glave...” fordulatot alkalmazza, a „Gyerekjáték”-ból „Mačji kašalj” lesz, a „jót röhögnek a markukba” szókapcsolatból „slatko nam se smeju u brk” lesz, a „szó szerint” pedig „zdravo za gotovo” fordításban tűnik fel. Néha ott is használ színesebb kifejezéseket, ahol Örkény nem él velük, a fordító ezekkel a „ne lezi vrazhe” — vagy a „ruku na srce”-szerű fordulatokkal gördülékennyé teszi munkáját. Úgyes megoldásra vall a nehezen fordítható kifejezések helyett talált szavak,

szókapcsolatok alkalmazása: a „szabadságharc” a fordításban „1848”, a „bambi” „oranzada”, a „cseresznyepaprika” pedig „crvenih, ljutih papričica” változatban jelentkezik a fordításban. A „Csak egy kislány” című dalszövegből kölcsönzött novellacímét a „Jednu sam samo devojku voleo ja” dalszöveggel helyettesíti. A csibésznyelvből ismert, hangulat-keltő „hog ytyeg a fityeg?”, melynek stilisztikai értékét a rímes játék is fokozza, a fordításban „kako trta mrda?” változat lesz, amely ha nem is olyképpen állandó szókapcsolat, mint a magyarban, de kiváló megoldás. Hasonlóképpen leleményességre mutat a *Végső kérdés* következő dőszlete: „Már nincs időm levelet írni, mert a golyó, mint egy fekete dongó, csak karnyújtásnyira van...”, amely átültetve így hangzik: „Nemam više vremena da pišem, jer je metak, kao kakva crna zundulja, bio već nadohvat ruke...” Elég lenne, ha a hasonlat tolmácsolásánál Vickó megmaradna a „dongó”-nak megfelelő zundara vagy zundara szavaknál, ő a már-már feledésbe ment „zunduljá”-t alkalmazza, s így hangulatosabbá teszi a szerbhorvát szöveget.

A fordítói telitalálatok mellett említhetünk példákat, amelyek a figyelmetlenség és az árnyalati különbségek iránti érzéketlenség következményei. A fordító a szerbhorvát nyelv keleti változatát alkalmazza, időnként — szinte meglepetésszerűen és megmagyarázhatatlan módon — a nyugati változat stilisztikailag neutrálisnak nem éppen mondható kifejezéseit is beveti, például: nekoć (egykor), unatoč (ellenére), pladanj (tál), razglas (hangszóró), pokus (próba), restauracija (resti), Zapadni kolodvor (Nyugati) stb. Mi sem természetesebb, mint hogy eszköztárába felvegye a szerbhorvát nyelv teljes szókincsét — hisz ha valaki kifejezőeszközök hiányában szenved, az nem más, mint a fordító —, de esetünkben ezeknek a kifejezéseknek az alkalmazása a nyugati változat iróniájává fajul, ami aligha lehet a fordítás célja.

A *Nincs semmi újság* című novellában egy nő feltámad a temetőben. „A borongós időjárás miatt csak kevesen tartózkodtak a temetőben...” — olvashatjuk Őrkénynél, amit Vickó így fordít: „Vreme je bilo oblačno, pa se na groblju nalazilo malo duša...” A „duša” kifejezés itt zavarkeltő, mert temetőről van szó. Másutt viszont a „varázssvessző” kifejezést fordítja tévesen: „Kihívták dr. K. E.-t (szintén kérte neve mellőzését), aki varázssvesszővel végzett vizsgálatai után megállapította, hogy sem a házban, sem körülötte káros mágneses mezők nem észlelhetők.” Fordításban: „Zvali su doktora K. E. (takode nas je zamolio da mu ne navodimo puno ime i prezime) koji je nakon svojih ispitivanja pomoću čarobnog rogla ustanovio da ni u kući ni oko nje nije mogao primetiti štetna magnetna polja.” A szövegből egyértelműen kiderül, hogy a „čarobno rogje” kifejezés helyett a „rašlje”-t kell alkalmazni. Még nehezkesebbé válik a fordítás, amikor a fordító egymás után kétszer is „vrtna gostionica”-t, illetve „vrtna restauracija”-t emleget a kertvendéglő megfelelőjeként, holott ezt aligha fordíthatjuk másként, mint:

gostionica s baštom. A pulira sem mondhatjuk szerbhorvátul, hogy pudlica, mert ezt a novellaszituáció sem engedi meg, ugyanis nagy különbség van az elkényeztetett „pudlica” (uszkár) és a harapós, nyájőrző kutya között, még ha azt az egyik későbbi novellafordításban „mađarski pulin” néven is emlegeti.

A fordító komoly erőfeszítéseket tett a szerbhorvát közönség számára ismeretlen földrajzi megnevezések részleges vagy teljes átültetésére: Csillaghegy — Zvezdara, Hármashatár-hegy — Tromed-planina, Sashegy — Orlovo brdo stb.

Orkény István egyik legjobb egypercesét, az *Egy magyar író dedikációt* fordítva viszont képtelen volt megbirkózni az író magán- és társadalmi életét utalásokban vázoló dedikációk nehezen fordítható neveivel, iniciáléival, ál- és foglalkozásneveivel. Hasonló nyelvi nehézséggel kellett megküzdenie *Az óbudai iker* című novella fordításakor is, amelyben mind a hivatalos szervek, mind az anyák megkérdőjelezik az újszülöttek számát. Azzal, hogy a *Starobudimski blizanci* címet adta, tulajdonképpen leszűkítette a novella jelentéstartalmát. Ugyanis magyarul az *ikerek* szó nemcsak két gyermekre vonatkozhat, mint a szerbhorvátban, hanem többre is. Minden bizonytalanságosabb lett volna, ha például a *Blizanci i trizanci* címet írja a nehezen fordítható nyelvi kifejezésekben bővelkedő novella fölé. Fordítónk a „másfél” szót szerbhorvátul „jedan i po”-nak írja, ami ugyan megfelelne, ha az adott szövegkörnyezetben nem lenne sokkal hangulatosabb a „podrug”, ami egyébként az egész novella átültetését megkönnyítette volna. A legnehezebben fordítható rész a rendőrségi jelentés, amelyet a már felnőtt iker egyik felének eltűnésekor állítanak ki: „Személyleírása: Fél szeme: kék, fél fogsora: ép, arca: szabályos félkör. Különös ismertetőjele: a másik fele hiányzik.” A nehézségek abból adódnak, hogy Orkény a magyar nyelvnek azzal a tulajdonságával él, miszerint az ember páros szerveire azt lehet mondani, hogy fél kéz, fél láb: ami fordításban viszont csak „jedno oko”, „jedna ruka” stb. lehet. Az egyes és többes számnak ebben az útvesztőjében a fordító a következő megoldásra jut: „Lični opis: polovina oka — plavo; polovina vilice: čitava; lice: pravilni polukrug. Osobeni znak prepoznavanja: nedostaje mu druga polovina.” A legegyszerűbb rámutatni a fordítás elégtelenségére, megfelelő megoldást találni viszont jóval nehezebb. Esetleg fordíthatnánk így is: polovina očiju, polovina vilica . . .

Két évvel a mostani fordításkötetet megelőzően már ugyanilyen címen megjelentek Orkény egypercesei, mégpedig igen szerény magánkiadásban. A két kiadvány közötti különbségek szembetűnőek: az egyik kétszázhetven, a kisebb formátumú magánkiadvány pedig kilencvenhat oldalas. A Narodna knjiga által megjelentetett prózakötetet igen szellősre tervezték, mindent elkövettek, hogy minél vastkosabbnak tűnjön. A magánkiadás vékonyabb papíron, üresen hagyott felületek nélkül jelent

meg, és láthatóan azzal a céllal, hogy kevés helyen minél több szöveg elférjen. Szinte hihetetlen, de tény, hogy a Narodna knjiga vaskos kiadványának százegy novellájához képest milyen sok — szám szerint ötvenegy — írás kapott helyet a vékonyka magánkiadásban. Ezek közül harminc novella mindkét kötetben szerepel.

Még egy, a könyvkiadásra jellemző különbség: a Narodna knjiga kiadványáról tudomása van a közvéleménynek, a magánkiadású füzet mintha nem is létezne.

Az utóbbiról éppen a már említett korlátozó körülmények miatt aligha mondhatjuk el ugyanazt, amit a Vickó Árpád fordította könyvről, tehát hogy értő válogatásban és utószó kíséretében jelent meg. Annál úgy tűnt, hogy ketten ültették át a szövegeket — az egyik fordító tudatos munkát végzett, a másik már kevésbé —, a magánkiadású könyvecske esetében viszont tényleg két fordítóról beszélhetünk. Erőfeszítésük semmiképp sem minősíthető alkotó jellegűnek, a legjobb formájukban is csak a szöveg korrekt átültetését nyújtják. Munkájuk nem egyenletlen, de fordítói kalandokba sem bocsátkoznak.

GARAI László fordítása

SAVA Babić

EGY MESEKÖNYVRŐL — FELNŐTT SZEMMEL

A szépen zengő pelikánmadár. Jugoszláviai magyar népmesék. Forum Könyvkiadó, Budapest, 1986

A Forum új mesekötete iránt szinte megjelenése pillanatától kezdve nagy az érdeklődés kulturális életünknek azokban a régióiban, amelyek főképpen a fiatalabb korosztályok érdeklődését hivatottak magukhoz vonzani: újság- és folyóiratcikkek, rádió- és tévéműsorok, irodalmi előadások, Vajdaság-szerte szervezett iskolai író—olvasó találkozók hívják fel rá a figyelmet példamutató terjesztői gondoskodással.

Modernnek nevezett korunk könyvtől-betűtől elforduló, olcsó tömegkultúráján tengődő, a mesére azonban változatlanul áhítozó gyermekei közül talán így többnek a kezébe kerül majd ez a szép könyv, amely megismereti őket népmesekincsünk válogatott darabjaival.

Sokan fogtak össze, hogy ez így lehessen.

Elsősorban az eredeti népmesék elmondói és helyszíni fölyűjtői hazánk azon vidékein, ahol magyarok is élnek. Munkájuk nyomán először is egy szövegű, s éppen ezért inkább a szakmabeliek, a néprajzkutatók felé forduló kiadvány készült el — a *Jugoszláviai magyar népmesék I—II.* —, amely alkalmas forrásanyagául szolgálhatott — ezúttal már nem is első ízben — egy ilyen, egyértelműen népszerű(sítő)—szórakoztató mesegyűjtemény céljaira.

A válogatás nem könnyű feladattal Jung Károly nézett szembe. A forrásanyag többszáz szövegeből sikerült kiválogatnia a mesekincs színe-javát. Többségük klasszikus népmese (főleg tündérmese), de olyan is akad, amely népszerűsítő népmesekötetben valószínűleg először jelenik meg népmeseként (pl. a *Hamupipőke* folkloralódott változata). Népszerűsítő